

FRÉDÉRIC PICHON

SIRIA
DE CE S-A ÎNȘELAT
OCIDENTUL

Traducere din limba franceză de Simona Brânzaru

Prefață de Iulian Fota

Cuvânt-înainte de Renaud Girard

CORINT
ISTORIE

FRÉDÉRIC PICHON este specialist în civilizația și cultura arabe și cercetător. A străbătut Orientul Mijlociu mai bine de zece ani, în special Siria, țară căreia i-a consacrat teza de doctorat. Este solicitat frecvent de mass-media franceză să se pronunțe în privința crizei siriene, predă geopolitica și a publicat numeroase articole de referință despre conflictul în curs de desfășurare. Este autorul volumului *Géopolitique du Moyen-Orient et de l'Afrique du Nord*, PUF, 2012.

Redactare: Simina Bălășoiu

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: Soldați din Armata Siriană Liberă curățându-și mitralierele AK-47 în timpul bătăliei de la Alep, în octombrie 2012; refugiați sirieni odihnindu-se pe podeaua gării Keleti din Budapesta pe 3 septembrie 2015; femei din Adana purtând *niqab*.

Frédéric PICHON, *Syrie. Pourquoi l'Occident s'est trompé*
Copyright © 2014, Groupe Artège Éditions du Rocher
All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978-606-8723-51-8

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PICHON, FRÉDÉRIC

Siria : de ce s-a înșelat Occidentul / Frédéric Pichon ;

trad.: Simona Brânzaru; pref.: Iulian Fota. - București : Corint Books, 2015

ISBN 978-606-8723-51-8

I. Brânzaru, Simona (trad.)

II. Fota, Iulian (pref.)

94(569.1)

Prefață

Prin inițiativa atât de bine-venită a editurii Corint avem la dispoziție o excelentă carte scrisă de un fin cunoscător al problematicii Orientului Mijlociu, expert în problemele Siriei, în evoluția ei ca țară. Frédéric Pichon, vorbitor curent de limba arabă și doctor în istorie contemporană, a călătorit mult în Orientul Mijlociu, în special în Siria, și a locuit un timp în Beirut, un loc foarte potrivit pentru a înțelege multiplele tensiuni și conflicte din Orientul Mijlociu. Prin volumul de față, Frédéric Pichon – specialist în geopolitica acestei regiuni, atât de importantă pentru pacea planetei –, ajută cititorul interesat de problematica conflictului sirian să înțeleagă cum s-a ajuns la război civil și mai ales dezvăluie dedesubturile acestuia și erorile de parcurs pe care le-a făcut, în aroganța sa, Occidentul, inclusiv Franța. Este relevantă în acest sens decizia Parisului de a închide ambasada Franței de la Damasc, convins fiind că regimul lui Bashar al-Assad va cădea în scurt timp. Un exemplu clasic de *wishful thinking* (luare a dorințelor drept realitate), foarte relevant în a ne ajuta să înțelegem că niciun conflict nu seamănă cu altul. La data apariției cărții în limba română, regimul lui Bashar al-Assad rezistă, acesta aflându-se încă la putere.

În ciuda celor două mii de kilometri care ne despart, Orientul Mijlociu a fost și rămâne vecinul nostru. Ce se întâmplă la

Damasc sau Cairo ori la Ierusalim este extrem de important și relevant și pentru securitatea națională a României, ca și pentru prosperitatea ei. Destinul nostru se întretaie cu destinele acestor țări încă din cele mai vechi timpuri. Acum 2000 de ani, un arhitect arab, Apolodor din Damasc, la solicitarea împăratului Traian, construia un măreț pod peste Dunăre, vestigiile sale fiind păstrate până în ziua de azi. Balcanii, ca și Levantul, au făcut parte din Imperiul Otoman. Când în Levant aveau loc răscoale sau războaie împotriva sultanului, domnitorii noștri știau că asta însemna scăderea presiunii militare puse pe Principatele Române. România comunistă a fost o țară deschisă către lumea arabă, dar și implicată în gestionarea marilor procese geopolitice din anii '70-'80, un număr mare de studenți arabi, inclusiv sirieni, instruindu-se în țara noastră. Așa se face că, atunci când, în 2011, criza politică siriană internă a degenerat în război civil, aveam la Damasc și în alte orașe siriene peste 15 000 de cetățeni români, cărora a trebuit să le purtăm de grijă. Și grija asta a devenit din ce în ce mai mare pe măsură ce întreaga comunitate internațională devenea conștientă de dimensiunile tragediei siriene. În 2014, la data apariției cărții lui Frédéric Pichon în Franța, războiul civil distrusese Siria, în numai trei ani – fizic și moral –, producând peste 150 000 de morți, două milioane de refugiați și peste șase milioane de sirieni dislocați în interiorul țării, în căutarea unui plus de siguranță personală. Dintr-o țară stabilă, un „creuzet al civilizațiilor”, cu un nivel satisfăcător de dezvoltare economică, Siria se transformase în raiul jihadiștilor din toată lumea.

Ce putem afla și înțelege citind această carte? În primul rând, Frédéric Pichon ne explică foarte elocvent specificul Siriei. În contextul primăverii arabe, războiul civil sirian reprezintă o „anomalie” în Orientul Mijlociu. Tragedia siriană nu poate fi înțeleasă fără a pătrunde intimitățile locului, în special

conceptul de „grup de solidaritate”, *asabiyyah*, care explică și de ce regimul lui Bashar al-Assad a rezistat atât de mult. Lecturând cartea de față, putem înțelege mai ușor implicațiile fenomenului globalizării asupra Siriei, în special modul în care tehnologia și rețelele sociale au accelerat răspândirea ideilor jihadiste printre sirienii sunniți. Așa cum tot de globalizare ține și înțelegerea undelor de șoc pe care războiul civil sirian le transmite în sistemul global, în special prin focalizarea asupra rolului jucat în acest conflict de cei doi mari actori externi: Occidentul și Rusia.

Pichon este foarte critic în evaluarea acțiunii Vestului, inclusiv a Franței. În buna tradiție a spiritului critic occidental, Pichon nu se sfiește să acuze de aroganță și superficialitate, de lipsă de constanță, de pragmatism și de realism. În opinia lui, în Siria au fost făcute trei greșeli:

„— subestimarea capacității de redresare a armatei și a regimului;

— credința că ar fi putut avea loc o intervenție internațională în pofida Rusiei;

— credința că emoția ar fi de ajuns pentru a coaliza opinia publică a țării”.

Pe de altă parte, în carte avem și o foarte bine-venită analiză a relațiilor istorice ale Siriei cu Rusia, fără ajutorul căreia actualul regim sirian s-ar fi prăbușit de mult. În Siria, Rusia are atuuri de ordin atât diplomatic, cât și istoric. Încă din secolul al XIX-lea, Rusia țaristă și-a asumat responsabilități legate de protecția creștinilor ortodocși de pe aceste meleaguri. În anii '50 ai secolului trecut, liderii sirieni, urmând exemplul Egiptului, se orientează către Moscova, primind ajutor politic, dar mai ales militar de la URSS. Astăzi, când, pentru prima dată în ultimii 35 de ani de la intervenția sa militară în Afganistan, Rusia intervine militar în Orientul Mijlociu, toată această istorie a relațiilor ruso-siriene trebuie cunoscută și înțeleasă.

Cartea lui Frédéric Pichon devine în acest context o lectură obligatorie pentru oricine dorește să înțeleagă complexitatea situației din Orientul Mijlociu, mizele pentru pacea și stabilitatea sistemului internațional și, nu în ultimul rând, eventualele consecințe pentru o țară ca România. Mai ales astăzi, când este posibil ca, analitic, să trebuiască să operăm și cu sintagma de „regiuni prăbușite”, pe lângă mai clasica sintagmă de „state prăbușite”. Iar dacă teoria se va dovedi corectă și Orientul Mijlociu se va prăbuși în anarhie, în războaie civile sau războaie între diferitele state din regiune, și România va fi serios afectată. Actuala criză a refugiaților s-ar putea să fie doar începutul unei noi presiuni puse de Orient pe Occident, inclusiv pe țara noastră.

Este de apreciat seriozitatea cu care editura Corint se apleacă asupra celor mai fierbinți subiecte ale momentului. Cu volumul *ISIS. Califatul terorii*, scrisă de Lorreta Napoleoni și, acum, cu traducerea și publicarea cărții lui Frédéric Pichon, opinia publică românească are la dispoziție două instrumente necesare oricărui efort de înțelegere, în toată complexitatea ei, a gravității situației din Orientul Mijlociu. Aceste două cărți, scrise de autori recunoscuți pe plan mondial, devin o lectură obligatorie și pentru cei care își doresc un minimum de cultură în domeniul relațiilor internaționale.

IULIAN FOTA

Cuvânt-înainte

Întrucât conflictul armat sirian a intrat în cel de al patrulea an de existență, devine din ce în ce mai important să reflectăm la seria de erori care ne-au împiedicat să evaluăm ceea ce se întâmplă în Siria. Prima întâlnire pe care am avut-o cu Frédéric Pichon, în calitate de cercetător, a fost odată cu lectura pasionantă a volumului său *Géopolitique du Moyen-Orient et de l'Afrique du Nord*, apărut în 2012 la Presses Universitaires de France. Am apreciat îndeosebi claritatea, precizia și deosebita erudiție a tânărului cercetător, care se dovedește un fin cunoscător al terenului sirian.

Cum să explicăm faptul că occidentalii s-au înșelat atât de mult în privința problemei conflictului sirian? Este probabil urmarea amestecului dintre ignoranța istorică, maniheismul politic și un fel de *wishful thinking* diplomatic. Nu înțelegem nimic din ceea ce se petrece în Siria pentru că viziunea noastră asupra societăților orientale este impregnată de europocentrism. Încă de la început i-am considerat pe insurgenți drept niște democrați autentici, asemănători întru câtva tinerilor noștri politehniști morți pentru libertate în timpul Revoluției din iulie 1830. Am ocultat cât mai mult timp posibil tot ceea ce nu intra în

schemă – profundele disensiuni ale opoziției, violențele față de creștini în zonele eliberate, islamismul virulent al celor mai eficiente trupe armate. Rana diplomației contemporane este acest *wishful thinking* – a considera propriile dorințe drept realitate. Fiindcă au pus mâna pe dictatori duri precum Slobodan Milošević, Saddam Hussein sau Mu‘ammar al Gaddafi, occidentalii au considerat că Bashar, „mai neînsemnat”, nu va rezista multă vreme presiunii psihologice puse de ei. Nu prevăzuseră că dictatorul miza pe o strategie geopolitică foarte uzuală: să îți lași dușmanul (wahhabismul sunnit) să se fragilizeze, să mobilizezi aliați puternici (Rusia, Iranul, Hezbollahul), apoi să treci liniștit la contraofensivă.

Încă din vara anului 2011, mass-media și guvernele occidentale, siderate de soarta neașteptată pe care istoria le-o rezervase lui Ben Ali¹, Mubarak și Gaddafi, ne-au explicat faptul că dictatura siriană va mai rezista doar câteva săptămâni. Franța lui Sarkozy s-a grăbit să-și închidă ambasada la Damasc, considerând, fără îndoială, că o va deschide câteva luni mai târziu, când noua putere se va fi instalat, neapărat dominată de idealuri democratice. Prin aceasta ne-am lipsit de un instrument extrem de util de informare în legătură cu țara respectivă și am lăsat doar în seama diplomației ruse posibilitatea de a influența cursul evenimentelor în capitala siriană.

În privința chestiunii siriene, diplomația franceză a ultimilor ani a dovedit o considerabilă lipsă de constanță, de pragmatism și de realism.

---

¹ Zine El Abidine Ben Ali (n. 1936). A fost președintele Tunisiei în perioada 1987–2011 (n. coord.).

Lipsa de constanță: prin ce anume este Bashar, detestat în 2011, diferit din punct de vedere ideologic de Bashar cel curtat, căruia i-a fost acordată deosebita onoare de a fi invitat la defilarea din 14 iulie 2008 de pe Champs-Élysées?

Lipsa de pragmatism: imitându-i pe americani, am închis ambasada noastră din Damasc. Diplomația este, înainte de toate, arta de a intra în dialog cu rivalii și dușmanii. Să ai o ambasadă la Copenhaga este mult mai puțin util decât să ai una la Teheran.

Lipsa de realism: pe la mijlocul anului 2011, Franța s-a pronunțat în favoarea unui dialog politic, însă acesta avea să îl excludă pe președintele Bashar al-Assad, lucru care însemna să ignori că el este cel care întruchipează aparatul de stat. Vrem sau nu, el reprezintă statul în Siria, și nimeni altcineva.

Propunându-le partenerilor europeni înarmarea rebelilor sirieni, Franța a iritat inutil Rusia, dar și pe Lakhdar Brahimi, mediatorul numit de ONU. Singura soluție pentru țară este dialogul necondiționat între regim și opoziție. Franța ar fi trebuit să aibă iscusința de a susține Rusia în acest efort în primăvara anului 2011. În schimb, am dat lecții de morală care, pe termen lung, nu ne-au folosit prea mult.

RENAUD GIRARD

Jurnalist pe probleme internaționale la ziarul *Le Figaro*

Introducere

„Nu vorbim niciodată despre lupta dintre Bine și Rău, ci dintre ceea ce este preferabil și ceea ce este detestabil.”

Raymond Aron, *Spectatorul angajat*

„De fapt, nici vina tragică a Statelor Unite de astăzi, nici ingenuitatea europenilor, nici idealismul francezilor și nici preferința lor insistentă pentru grandilocvență nu funcționează cu-adevărat.”

Hubert Védrine, *Continuer l'histoire*

La jumătatea lunii martie a anului 2011, repressiunea brutală a serviciilor de securitate siriene a aruncat în stradă o parte din populația din Dar'ă, un oraș sunnit din sudul Siriei, la câteva sute de metri distanță de frontiera cu Iordania. Mai mulți adolescenți, acuzați că au realizat niște graffiti împotriva regimului, sunt arestați și torturați. Unii dintre ei vor muri. Până în momentul actual, versiunile diferă asupra numărului victimelor și chiar asupra zilei în care a avut loc evenimentul.¹ Din acel moment s-a amplificat opoziția față de

---

¹ A se vedea, în legătura cu aceasta, analiza făcută de Barbara Loyer, director al Institutului Francez de Geopolitică, în *Hérodote*, nr. 146–147, trimestrele 3–4, 2012, pp. 97-99.

puterea siriană, nu numai la Dar'ā, ci și, curând, în alte orașe siriene precum Latakia sau Bāniyās. Pe 27 martie 2011, Bashar al-Assad pretinde că este gata de concesii: abrogă starea de urgență, în vigoare din 1963, și eliberează aproximativ 250 de prizonieri politici, majoritatea islamiști. Dar mișcarea de protest se extinde în toată Siria, exceptând totuși orașele mari precum Alep sau Damasc.

Curând, foarte probabil odată cu luna aprilie a anului 2011, armele încep să circule: la Bāniyās fac victime printre forțele de ordine și printre soldați. Opoziția – și mass-media occidentală – vor susține că de fapt este vorba de soldați împușcați fiindcă au refuzat să iasă la luptă. Joshua Landis, unul dintre cei mai importanți specialiști americani pe probleme siriene, a diseminat ceea ce nu era decât o ipoteză. La Hamāh, polițiștii sunt tăiați în bucăți și aruncați în râu. La Jisr ash-Shugur, mor aproximativ o sută de soldați, atacați de grupări foarte bine înarmate. Replica este necruțătoare. Aviația rămâne la sol – la cererea Moscovei – într-o primă etapă, dar regimul sirian trimite tancurile. Contextul „primăverii arabe” devine atunci favorabil. Deja dusesse la căderea lui Ben Ali în Tunisia în 2010. Faraonul Hosni Mubarak este înlăturat de la putere în februarie 2011, iar armatele NATO se pregătesc să îl atace pe conducătorul libian Mu 'ammar al Gaddafi, contestat și el. Așa că regimul sirian pare condamnat ireversibil.

Odată cu intrarea conflictului sirian în cel de-al patrulea an, nu numai că regimul este neschimbat, dar se pare că occidentalii, în special Statele Unite, s-au resemnat cu gândul că puterea siriană nu se va schimba.

În Siria au fost făcute trei greșeli:

- subestimarea capacității de redresare a armatei și a regimului;
- credința că ar fi putut avea loc o intervenție internațională în pofida Rusiei;
- credința că emoția ar fi de ajuns pentru a coaliza opinia publică a țării.

Franța le-a comis pe toate.

Siria este o anomalie în Orientul Apropiat arab, iar valul contestării care s-a extins începând cu anul 2011 nu face excepție de la acest fenomen. În Siria nu a funcționat ceea ce se cheamă revoluție (*al-thawra*) sau revoltă (*intifada*). Au fost ignorate numeroase motive, iar aceasta s-a întâmplat în ciuda faptului că exista o îndelungată tradiție marcată de orientaliști de calitate și de generații de diplomați, excelenți cunoscători ai regiunii.

S-ar părea că, din 2007, diplomația franceză a fost preocupată să numească în funcții membri ai unor organizații umanitare sau businessmeni aparținând acestei generații, lipsită de complexe, a noilor funcționari ai statului. Ambasadori cu foarte multă experiență, specialiști în limba și civilizația arabe, experți în uzanțele foarte *old school* (tradiționaliste) au fost dați la o parte. Șochează faptul că un ambasador în Siria trebuie să explice, înainte să preia funcția, diferența dintre alaiuții din Siria și dinastia alaiută din Maroc.¹ Anumiți fini cunoscători

---

¹ Trebuie totuși să recunoaștem că Éric Chevalier, ambasadorul Franței la Damasc, i-a alertat pe superiorii săi cu privire la refacerea regimului încă din primele săptămâni, în timp ce un ministru care nu a ținut cont de atenționarea sa proclama pretutindeni că o cădere a regimului era doar o chestiune de zile.

ai Siriei, care își întindeau antenele de ani buni între Beirut și muntele Qasioun, n-au vrut să vadă ceea ce se întâmpla. Ei au continuat, aruncând un ochi rapid și superficial asupra Siriei, să nu vadă decât sloganuri corespunzând categoriilor noastre occidentale, relatând o poveste acceptabilă pentru conștiința noastră preocupată mai degrabă de universalismul democratic decât de realitate. În noiembrie 2012, un blogger important, vorbind la un post de radio public, nu a făcut decât să evite subiectul, prefăcându-se că nu știe nimic, când a fost chestionat în privința prezenței din ce în ce mai importante a jihadiștilor în rândurile opoziției. Anumite guvernări știu că creeze fidelități pe care este dureros să le respingi. Nimeni nu a reușit să convingă Quai d'Orsay¹ să-i susțină mai degrabă pe opozanții tolerați de regim, garanții unei legitimități ireproșabile și având experiența pușcăriilor siriene și a represiunii. Totuși, îi cunoșteam foarte bine. Franța, asemenea Uniunii Europene, era în contact cu acești opozanți, care aveau să constituie, mai târziu, Comitetul de Coordonare Națională pentru Schimbarea Democratică. Puteam uita că erau categoric ostili unei intervenții occidentale și că această atitudine contrazicea calculele liderilor francezi, posesori ai unei culturi atlantiste mai pronunțate decât în trecut?

Or, contestarea a fost preluată de cei mai răi extremiști, urmând o agendă dictată masiv de puterile din Golf. Este inutil să explicăm radicalizarea conflictului ca fiind urmarea doar a regimului sirian. Desigur că acesta, mult mai în largul său în situația de a lupta decât în cea de a negocia, s-a adaptat noilor

---

¹ Ministerul de Externe francez (n. red.).

condiții ale militarizării conflictului. Occidentul a mizat pe o cădere rapidă a lui Bashar al-Assad, iar pentru acest unic obiectiv nu a ezitat să externalizeze conflictul în câteva țări din Golf, în frunte cu Arabia Saudită și Qatarul. Diplomația franceză a ales de la început extremele, iar această opțiune s-a dovedit catastrofală pentru sirieni, dar și pentru grupurile de oponenți susținute de Franța.

Într-o atare situație, chestiunea se prezenta într-adevăr foarte rău. Totuși, aceasta este configurația cu care diplomația franceză aborda, în primăvara lui 2011, criza siriană.

Nu este cazul să invocăm aici vreun determinism: la urma urmei, lucrurile ar fi putut să ia o altă întorsătură. Bashar al-Assad ar fi putut fi demis chiar de apropiații săi, pentru a se proteja și pentru a salva ceea ce încă mai putea fi salvat. Președintele însuși ar fi putut fi victima atentatului care a distrus o parte din nucleul dur al puterii în 18 iulie 2012. Istoria, adică ceea ce libertatea oamenilor edifică în timp, nu este prizoniera determinărilor culturale, geografice sau politice. Dar trebuie să constatăm că nimic din ceea ce fusese preconizat nu s-a realizat. Iar cei care au mers împotriva curentului au fost puțini. Adeseori, ei au primit eticheta infamantă de „pro-Assad”.

Franța dispunea în Siria de atuuri diplomatice care nu erau de neglijat, de o bună cunoaștere a problematicii regionale și de o veche tradiție a rezolvării conflictelor, la care trebuie să adăugăm o reputație a bunei măsuri și capacitatea de a dialoga cu toți. Toate acestea s-au risipit. Cu prilejul crizei siriene, Franța a oferit spectacolul improvizației, al lipsei de măsură, al unei diplomații de cowboy, în așa

măsură încât ne putem întreba dacă nu cumva neo-conservatorismul de la Institutul Hudson¹ nu a produs emuli pe malurile Senei.

Va fi nevoie de timp ca să poată fi îndreptată această înșiruire de evenimente. Franței îi va fi greu să își facă auzită vocea în lumea arabă și, într-un sens mai larg, într-o lume în care termenul „Occident” nu mai are aceeași semnificație, nici aceleași atuuri. În această nouă ordine internațională, legăturile între națiuni vor avea foarte multă nevoie de echilibru, de măsură, de concesi și de suveranitate. Dorind să își mulțumească aliații din Golf pe toate palierele, Franța și-a atras neîncrederea unor țări emergente precum Rusia sau China, dar și Brazilia sau Africa de Sud, țări care sunt dornice de recunoaștere și care se cramponează de suveranitatea lor. Paradoxal, în timp ce Statele Unite au înțeles necesitatea de a-și „micșora influența”, gesticulația franceză nu a făcut decât să lărgască distanța dintre un discurs universalist, din ce în ce mai puțin performant, și realitățile foarte prozaice care domină în prezent raporturile de forță mondiale. Astfel de incoerențe nu trebuie căutate în rândul forțelor militare sau al serviciilor de informații. Ele se pot imputa majorității celor care alcătuiesc pătura politică franceză, pentru care chestiunile strategice sunt de ordin secund sau concepute în funcție de scurta perioadă electorală. Folosirea emoției, afișarea unor atitudini regale și elanurile marțiale au devenit adăpostul unei politici rudimentare, făcută de persoane profund dezinteresate de aceste chestiuni. Departamentele de a propune

---

¹ *Think tank* american, de orientare conservatoare, fondat de Herman Kahn în 1961, la Washington (n. coord).

soluții de-a gata, eseul acesta își propune să contribuie la o reflecție mai globală. Pare necesară o reorganizare pentru ca Franța să regăsească drumul care să ducă la o renaștere a influenței și a credibilității sale. Două lucruri care, cel puțin pe moment, s-au pierdut în nisipurile Siriei...

Adevărații perdanți din ecuație sunt, fără îndoială, Arabia Saudită și Israelul, doi pivoți ai ancorării Satelor Unite în regiune. Arabia Saudită se teme să nu fie dată la o parte din cauza retragerii progresive a americanilor din Orientul Mijlociu. Rolul important al saudiților în finanțarea terorismului în Siria, dar și în Sahel și Africa, trebuie să fie în prezent pus pe tapet. În ceea ce privește Israelul, revenirea Iranului în combinațiile regionale, încurajat recent de Statele Unite, suscită crisparea autorităților și impresia unei trădări din partea aliatului american. Loviturile regulate ale statului evreu în Siria dovedesc starea de febrilitate față de o situație inedită pentru Israel, care din 1973 nu s-a mai temut de ceva care să vină dinspre frontul sirian.

Oricum ar sta lucrurile, în Siria nimic nu va mai fi înainte. Vor trebui ani buni pentru ca violența să se estompeze, într-atât de intense au fost circulația armelor, precum și cea a luptătorilor. Toată regiunea, Turcia mai ales, dar și Europa din imediata apropiere, riscă să sufere multă vreme consecințele conflictului. După abrogarea legii de urgență în 2011 și sfârșitul partidului unic în 2012, nu prea vedem ce ar mai putea rămâne din proiectul lui Michel Aflaq, întrucât împrejurările ne permit să remarcăm faptul că Siria se cantonează în zone bine determinate, uneori pe teme etnic, într-un context de violență de mică intensitate. Or, este oare Siria guvernabilă într-un context de autonomie locală? În realitate, baasismul e mort deja. În rândurile aparatului politic al regimului, dar și printre rebeli, cei care vor avea responsabilități în Siria de mâine, marginalizând civilii și opozanții